

Dünden Günümüze Türkiye' de Sağlık Geliştirilmesi Serüveni

From Yesterday to Today Advenure of Health Promotions in Turkey

Levent GÖÇMEN¹, Nurhan MEYDAN ACIMIŞ²

ÖZET

Sağlığın geliştirilmesi, insanların sağlıkları üzerindeki bilgi ve farkındalıkları artırılması sürecini anlatır. Bu konuda uluslararası ilk konferans Ottawa'da (Kanada) yapıldı. Türkiye'de sağlığın geliştirilmesi çabaları son dönemde oldukça önem kazandı. Sağlık Bakanlığı kuruluşundan bu yana sağlığın geliştirilmesi yönünde pek çok hizmeti hayata geçirdi. Bu çabalar, ülkede kısıtlı kaynaklar ile sağlık hizmetlerinin halka daha iyi sunulmasında etkili oldu. Bu çalışma Sağlık Bakanlığı'nın kuruluşundan bu yana sağlığı geliştirilmesi adına gerçekleştirilen hizmetleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıp Tarihi, Sağlık Geliştirilmesi, Halk Sağlığı.

ABSTRACT

The development of health describes the process of increasing the knowledge and awareness of people about their health. The first international conference on this issue was held in Ottawa (Canada). Efforts to improve health in our country have gained considerable importance in the recent period. Since the establishment of the Ministry of Health, there have been many services to improve health. These efforts have been effective in limiting the availability of resources and health services in the country. This work includes services carried out on behalf of the health promotion since the establishment of the Ministry of Health.

Keywords: History of Medicine, Health Promotion, Public Health.

GİRİŞ

Sağlık Bakanlığı'nın sağlığın geliştirilmesi faaliyetleri cumhuriyetin ilk yıllarına dayanır.

Metin içeriği, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze sağlığın geliştirilmesi adına sürdürülen bilimsel faaliyetler, kampanya, program, ve sosyal etkinliklerini içerir. Konunun bütünlüğü açısından tarihlere sadık kalındı ve kronolojik bir sıralama yapıldı. Metinde başka ülkelere ait dönem örnekleri yer almamaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bulaşıcı hastalıklar mücadelede halkın eğitilmesinin gerekliliği öne çıktı.

1926 yılında sağlık broşürleri dağıtılmaya, renkli duvar afişleri ile halka sağlık bilgisi verilmeye başlandı. 1930 yılında çıkarılan "1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu" Bakanlığı sağlık

konusunda eğitimler yapmaya ve yayın işleri ile ilgilenmeye yükümlü kılmakta idi.(1)

İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü" tarafından yürütülen hizmetler 1936 yılında, "3017 sayılı Teşkilat Kanunu ile "Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü" haline getirildi.

Sağlık eğitim faaliyetlerine etkinlik kazandırılması amacıyla 1963 yılında merkezde, Sağlık Eğitimi ve Sağlık Eğitimi Uygulama Şubeleri oluşturuldu.

1969 yılına taşra örgüt içinde her ilde "Sağlık Eğitimi Üniteleri kuruldu. Bu ünitelerde; toplumun sosyal, ekonomik, kültürel durumu ve sorunlarına uygun sağlık eğitimleri planlandı ve programları hazırlandı.. Eğitimle ilgili resmi, özel kuruluşlar ve toplum liderleriyle, bazı mahalli eğitim kampanyaları yapıldı. (1)

Her türlü eğitim, araç, gereçten faydalanılarak halka ihtiyaç duyduğu sağlık bilgileri verilmeye başlandı. Kitap, broşür, afiş, flanelgraf, slayt, film, film şeridi vb çeşitli eğitim malzemeleri

1.PHD, MD. İzmir İli Kuzey Kamu Hastanelri Birliği Genel Sekreterliği İZMİR

2.MD, Doç. Halk Sağlığı Müdürlüğü DENİZLİ
E-posta Adresi:nurhan88@hotmail.com

Gönderim Tarihi:08.09.2017 - Kabul Tarihi: 16.03.2018

temin edildi. Sağlık sergileri açıldı. Gezici ve mahalli eğitim ekiplerince kişi, grup ve toplum olarak eğitim çalışmalarına hız verildi (1).

1965 ve 1966 yıllarında İran ve Irak'taki kolera salgının yurda yayılmasının önlenmesi için illerde “Kolera Eğitimi Kampanyası” düzenlendi. Halka bu yönde sağlık eğitimleri verildi. 15 Nisan 1971 günü Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Türkiye Radyolarında yaptığı bir konuşmada “Kolera, Diğer Barsak Enfeksiyonları ve Enfestasyonları Sağlık Eğitim Kampanyası” açıldığını ilan etti. Aynı dönemde Mili Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Radyo ve Televizyon Kurumu ile işbirliği halinde farklı içerikte programlar hazırlandı. Sağlık Ocağı, Sağlık Evleri, Ana ve Çocuk Sağlığı Merkezleri şube ve istasyonlarında kullanılmak üzere anne adaylarına eğitim programları yapıldı (1).

Bakanlığın kuruluşunun ilk yıllarında, toplumun üçte ikisi sıtma, trahom, frengi ve veremle mücadele etmekte idi. Eğitim seferberliği uygulamaları ve olumlu adımlar yukarıda sayılan bulaşıcı hastalıkların azalmasında önemli oldu (2).

Basın Yayın

Sağlık hizmetlerinde görevli personelin mesleki bilgilerini arttırmak amacıyla 1913'de yayınlanmaya başlanan ve harp yıllarında basımı durdurulan “Sıhhiye Mecmuası” 1924 den sonra yayın hayatına devam etti. Daha sonra “Sağlık Dergisi” adı altında çıkarılan bu dergi iki ayda bir yayınlanan tercüme yazıları, koruyucu ve tedavi edici sağlık konuları ile halka bilgi verdi. Sağlık Bakanlığı tarafından 1926'da küçük ölçekte broşürleri ve renkli duvar afişleri basılmakta idi. Eski basım tekniği ile yapılmış olsalar da bastırılan bu afiş ve broşürler 1963'dan sonra da kullanıldı (1).

Sağlık Filmleri

Sağlık konularının halka gösterilmesine 1928 yılında başlandı. 35 mm'lik bu filmler sineması olan il ve ilçelere gönderildi. Sineması olmayan il ve ilçelere 6 mm'lik seyyar projeksiyon cihazları yollandı. Bu cihazlar 1937-1939 yılları arasında kullanıldı. Elektrik tesisatı olmayan yerlerde eğitim verilebilmesi için, benzinle çalışan basit sabit filmler satın alındı.

Halk sağlığı eğitiminde kullanılmak üzere 1946 yılında Bakanlıkta bir sinema ekibi kuruldu. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü ile yapılan işbirliği sonucunda İstanbul'da hazırlanan 505 m. uzunluğundaki 35 mm'lik bir “Sıtma” filmi il ve ilçelerde gösterime sunuldu (1).

1956 yılında UNİCEF'den sinema otomobili desteği alındı (1). 1958 yılında İstanbul Sağlık Müzesinin alt katında bulunan salon sinema haline getirilerek haftanın belli günlerinde öğrencilere çeşitli eğitici filmler gösterildi. 1963 yılından itibaren il sağlık müdürlükleri bünyesinde eğitim üniteleri kuruldu, buralarda en az bir tane sinema makinesi, jeneratör ve projeksiyon olması sağlandı.

1963'de 37 olan film sayısı 1972'de 812'ye , konu içeriği 57'e yükseldi.. 1972 yılında 97 sinema makinası, 82 jeneratör, 180 projeksiyon cihazı, 13 teyp, 51 amplifikatör, 23 hoparlör illere yollandı. 1968'te sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği bölgelerdeki sağlık ocağı çalışmalarını anlatan “Bir Ocak Doktorunun Hatıra Defteri” çekildi. Filmin 402 kopyası çıkarıldı (1).

Radyo ve Televizyon Programları

Radyolarda halkın sağlığını koruma konusunda konuşmalar yapıldı. 1946'da uzman hekimlerce yapılan eğitimler 1960'a kadar devam etti. Ankara, İstanbul ve İzmir Radyolarından ayrı olarak, diğer il radyolarında da bölge ve sağlık otoritelerince çeşitli sağlık konularında konuşmalar yapıldı.

1970 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ve TRT ile işbirliği ile ilkokul öğrencileri için ve yetişkin seviyesinde radyo ve televizyon programları geliştirilmeye başlandı. Aynı zamanda Verem, Kanser, Dünya Sağlık Günü gibi özel sağlık hafta ve günlerini içeren ve aktüel konularla ilgili toplumu aydınlatan radyo ve televizyon programları hazırlandı (1).

Sağlık Müzeleri

İlk Sağlık Müzesi olan Hıfzıssıhha Müzesi 1918'de İstanbul Divan yolu'nda açıldı. Müze Cumhuriyetten sonra açılacak yeni müzecilik anlayışına bir ön hazırlıktı. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali sırasında müzede

bulunan tablolar ve modeller Sağlık Müdürlüğü depolarına kaldırıldı. Müze 1924'den itibaren Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirildi. Bu müzede bulaşıcı hastalıklar konularına ağırlık verildi. Diğer sağlık konuları panolar, mülajlar, resim ve grafiklerle teşhir edildi(1). Harf Devrimi (1928) ile birlikte yeni harflerle halkı eğitecek levhalar hazırlanmaya başlandı. Toplumla salgın hastalıklar ve bunlardan korunma yollarını anlatmak için, yağlı boya tablolar, mülajlar, broşür ve kitapçıklar, basit interaktif eğitim modelleri hazırlanarak müzede sergilendi. Hatta bu materyaller müzede bulunan mülaj ve resim atölyesinde çoğaltılarak ülkenin dört bir yanına gönderildi. Başta Ankara olmak üzere, 12 ilde daha sağlık müzesi kurulmasına rehberlik etti. Gezici sergiler düzenleyerek, toplumla diyalogunu geliştirdi. 1960'a kadar işlevini sürdüren müze, 14 Mart 1995 yılında tekrar açılmak üzere Müdürlüğün depolarında tutuldu. 1988-1989 yılları arasında onarıldı. Sağlık Grup Başkanlığı ve Kuduz Merkezi olarak işlev görmesi sağlandı. 2002 yılında onarımdan geçen müze, halen Sağlık Müzesi olarak hizmet vermektedir. Bu müze 2007 yılında İstanbul Sağlık Müdürlüğü, Geçmişten Geleceğe: Avrupa'da Halk Sağlığı ve Tıp Bilimleri Müzeleri (EUROMUSEUM) adıyla, Avrupa Birliği (AB) Hayat Boyu Öğrenim Programı, Leonarda Da Vinci 2010 VETPRO Hareketlilik Projesi'ni almaya hak kazandı. Günümüzde toplum-bilim-kültür ve sanat alanında birleştirici bir platform olması yönünde bu çabalara devam edilmektedir (3).

1939 yılında Bursa, Giresun, Konya ve İzmir'de açılan sağlık müzeleri hizmete girdi. 1941'de açılan ve yer teminde sorun yaşandığı için 1967'de kapanan Kars Sağlık Müzesi, 1971'de yeniden açıldı. 1958'de Erzurum ve Gaziantep, 1960'da Trabzon, 1966'da Manisa, 1968'de Aydın ve Gümüşhane, 1969'da Malatya, 1974'de Ankara Sağlık Müzeleri açıldı. Ordu Sağlık Müzesi 1944 yılında açıldı, 1956'da kapandı. Bursa Sağlık Müzesi yer temin edilemediği için 1970'de kapatıldı. Aynı yıl açılan Kayseri Sağlık Müzesi ise sadece fuar süresince açık kaldı (1).

Seyyar Sergiler

Bakanlık 1930 yılında Dresden'de açılan Büyük Sağlık Sergisi'ne özel bir pavyon kiraladı. 1956 yılında Roma'da 3.Uluslararası Sağlık Eğitimi

Konferansı münasebetiyle açılan sergiye katıldı ve 1960'da bir seyyar sergide çalışmalarını mahalli fuarda sergiledi (1).

Bakanlık 1986-1987 yıllarında Ana-Çocuk Sağlığına yönelik kampanya başlattı. Bu kampanyada televizyonda halka yönelik eğitici bilgiler ve reklam spotları kullanıldı. Sağlık Bakanlığı tarafından 31 Mayıs Dünya Sigarayı Bırakma Günü, 11 Mayıs Anneler Günü ve 2-11 Mayıs 2004 tarihlerinde "Anneler Günü Sigarayı Bırakma Kampanyası" düzenlendi. Kampanya kamu kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşları ile ulusal, yerel televizyon, radyo ve gazeteler aracılığıyla tüm halk kesimlerine duyuruldu.. 1994 yılından bu yana Dünya Sağlık Örgütü ve Finlandiya Halk Sağlığı Enstitüsü işbirliğiyle iki yılda bir "Sigarayı Bırak-Kazan" kampanyası düzenlenmektedir. 2002 yılında yapılan kampanyaya katılanların %84'ünün sigarayı bırakması ile sonuçlanmıştır (4).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 56. Dünya Sağlık Asamblesi'nde "Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi" kabul edildi. 28 Nisan 2004 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından imzalanan ve 25 Kasım 2004 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen, 30 Kasım 2004 tarih ve 25656 sayılı Resmi Gazetede 5261 kanun ile yürürlüğe giren "Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi" bir sağlığı geliştirme uygulamasıdır (5).

4207 sayılı "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun" 07/11/1996 tarihinde kabul edildi. Aynı kanunun 4. Maddesine göre, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ulusal, bölgesel ve yereldeki özel televizyon kuruluşları ve radyolar, ayda en az doksan dakika tütün ürünleri ve sağlığa zararlı diğer alışkanlıkların zararları konusunda uyarıcı, eğitici yayınlar yapmak zorundadır (6,7).

24-26 Kasım 2004 tarihlerinde, Ankara Üniversitesi Sağlık Eğitim Fakültesi tarafından "I.Ulusal Sağlığı Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Sempozyumu" düzenlendi. Sempozyumun sonuç bildirgesinde özetle; sağlığın koruma ve geliştirilmesinde sağlık eğitiminin temel süreç olduğu; sağlığı geliştirmeye yönelik sağlık eğitimi uygulamalarına kılavuz olacak ulusal

politika ve stratejiye,, sağlığı geliştirme ve sağlık eğitimi açısından ülkemizde bilimsel bilgi birikimine ve paylaşımına gereksinim olduğu; her meslekten sağlık çalışanının, özellikle iletişim konusunda eğitilmesi gerektiği vurgulandı (8). Ana teması “Sağlıklı Birey, Sağlıklı Aile, Sağlıklı Toplum” olan ”Uluslararası Katılımlı I. Ulusal Sağlığı Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Kongresi” 9-12 Kasım 2006 tarihinde yapıldı (9).

Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Daire Başkanlığı

Ülkemizde Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Daire Başkanlığı “18 Ocak 2008'de Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü' ne bağlı olarak kuruldu. Ana temel; kronik hastalıkların araştırılması, bu hastalıklara ilişkin halkın bilinç düzeyinin artırılması, risk faktörleriyle mücadele edilmesi, koruyucu sağlık hizmetlerine daha fazla öncelik verilmesi, risklerin belirlenmesi, kalıcı sakatlık, iş gücü kayıplarının azaltılması, toplumun sağlık ihtiyaçlarına göre sağlık hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi faaliyetlerini içerir (10).

13-14 Kasım 2008'de Kronik Hastalıklar Risk Faktörleri Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sempozyumu düzenlendi (11).

11 Haziran 2009'da Dünya Sağlık Örgütü tarafından, H1N1 grip virüsüne bağlı salgın ilanı verildi. Domuz Gribi olarak “Pandemik İnfluenza Ulusal Faaliyet Planı” kapsamında kampanya yapıldı (12).

24-26 Şubat 2010 tarihlerinde Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından “Türkiye Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Çalıştayı” gerçekleştirildi (13).

3 Mart 2010'da Bakanlık "Sağlığımız İçin Suya Sabuna Dokunun, Hastalıklardan Korunun" adında el yıkama kampanyası başlattı. El yıkama ve hijyen konusunda farkındalığı artırmak, pandemik grip sürecinde el yıkama alışkanlığını pekiştirmek için başlatılan kampanyada spot filmler kullanıldı (14).

Aile hekimliği faaliyetleri hakkında halkı bilgilendirmek amacıyla Mart 2011'de Aile Hekimliği Tanıtım spot filmleri televizyonlarda

gösterime girdi(15).

2011 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından Evde Sağlık Hizmeti uygulaması için hazırlanan kamu spotu ile televizyonlardan halka tanıtımı yapıldı (16).

Sağlık Bakanlığı tarafından Bulaşıcı Hastalıklar, Kalp ve Damar Hastalıkları, Kronik Hava Yolu Hastalıkları, Kanser ve Tütün Kontrolü ile ilgili Ulusal Programlar ve Obezite (Şişmanlık) ile Mücadele Kontrol Programı yürürlüğe konuldu (17).

1.Uluslararası Sağlığın Geliştirilmesi ve İletişimi Sempozyumu 11-13 Nisan 2011 tarihleri arasında, 2.Uluslararası Sağlığın Geliştirilmesi ve İletişimi Sempozyumu 9-11 Nisan 2013 tarihleri arasında düzenlendi (18,19).

663 sayılı kararname ile Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü kurularak görevleri belirlendi (20).

Sağlığı Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından 2012-2016 yılları arasında “Obezite Mücadele Hareketi Kampanyası, Aşıyla Hastalıkları Aşıyoruz, Okul Sütü Kampanyası, ALO 182, Bebeğimi Seviyorum Sağlıklı Besleniyorum, Kızılay Kan Bağışı Kampanyası, Organ Bağışı Kampanyası” gibi çeşitli kampanyalar sürdürüldü (21).

26 Aralık 2015'da “Anne ve Bebek TV” adı altında bir web portalı oluşturuldu (22).

Çocuk ve gençlere fiziksel aktivite alışkanlığı kazandırılması için teşvik amaçlı 300 bin bisiklet dağıtma kararı alındı (23).

112 Acil çağrı Merkezinin gereksiz aranmasının önlenmesi ve trafikte seyreden ambulansın geçiş önceliğine özen gösterilmesini amaçlayan “Yaşama Yol Ver” medya kampanyası spot filmler 2016 yılında televizyonlarda gösterime girdi (24-25).

Bakanlık Sağlığın Geliştirilmesi programları arasında, Türkiye Kronik Hava Yolu Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı (2014-2017), Ulusal Tütün Kontrol Programı-Eylem Planı (2015-2018), Türkiye Sağlıklı Beslenme ve

Hareketli Hayat Programı (2014-2017), Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı (2011-2015), Türkiye Diyabet Programı (2015-2020), Türkiye Böbrek Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı (2014 - 2017), Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı (2015 - 2020), Ulusal Kanser Kontrol Programı (2013 - 2018), Türkiye Kalp ve Damar Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı Eylem Planı (2015-2020) bulunmaktadır (26).

SONUÇ

Sağlığın geliştirilmesi ve korunması, sağlık sorunlarının çözümünde günümüzde kabul edilen en etkili en başarı yaklaşımıdır. Cumhuriyet tarihimizin izlerini taşıyan bu yazıda, kuruluşun ilk yıllarından günümüze kadar ülkemizde gerçekleştirilen sağlığı geliştirme çalışmalarını bilimsel bir bakışla ve kaynağın özüne sadık kalarak bir araya getirmeyi, tarih sıralaması içinde verebilmeyi istedik. Toplum sağlığının iyileştirilmesi adına verilen bu büyük mücadeleyi tarih süzgecinden geçirirken, sağlık göstergeleri, pozitif kazanım çıktıları, dış ülkelerde yapılanlarla karşılaştırmak gibi farklı bir gayretin içinde olmadığımızı belirtmek isteriz.

Dünyada sağlığın geliştirilmesinde farkındalığın artması ile sağlık hızlı bir değişim ve gelişim sürecine girmiştir. Ulusal sağlık politikalarının ana hedefi sağlıklı bireylerden oluşan sağlıklı bir topluma ulaşmaktır. Sağlıklı bir hayat sadece topluma sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesiyle sağlanamaz. Bireylerin de kendi sağlığının farkında olması, hizmetleri talep etmesi ve olumlu yönde davranış değişikliği geliştirmesi gerekir. Ülkemizde de geçmişte yürütülmekte olan sağlığın geliştirilmesine yönelik çalışmalara özellikle son on yılda dünyadaki gelişmelere paralel hız verilmiştir. Tüm faaliyetler medya kampanyaları aracılığıyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Sağlığın belirleyicileri üzerindeki kontrollerini artırması ve özellikle kendi sağlıklarını iyileştirilmesinin sağlanması süreci olarak tanımlanan sağlığın geliştirilmesi, toplumun tüm katmanlarına yaygınlaştırılması ile mümkün olacaktır. Sağlığın geliştirilmesi için harcanan çabalar, Cumhuriyetten bu yana hız kesmeden devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- 1.Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl;Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları;Yayın No:422.;Ayyıldız Matbaası A.Ş.;Ankara;1973;sf203-219
- 2.Deniz Sezgin; Sağlık İletişimi Paradigmaları ve Türkiye: Medyada Sağlık Haberlerinin Analizi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2010 (Yayınlanmadı)
- 3.İstanbul İl sağlık Müdürlüğü Web Sitesi (Erişim Tarihi: 17.10.2017). (http://www.istanbul saglik.gov.tr/w/smuzesi/muze_index.asp)
- 4.Ayla Okay, Sağlık İletişimi, Mediacat, Yeni Güven Matbaası, Şubat 2009, sf21-25
- 5.Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi, Küresel Sağlık İçin, Küresel Eylem, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 731, Birinci Basım : Şubat 2008, Ankara Sf:3-4 Klasmat Matbaacılık (Erişim Tarihi 17.10.2017). (<https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/t20.pdf>)
- 6.T.C.Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Web Sitesi (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4207.pdf>) (Erişim Tarihi 17.10.2017)
7. Sağlık Bakanlığı Havamı Kuru Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (<http://www.havanikoru.org.tr/kanunlar.html>)
- 8.N.Yardımlı S.Gögen, S. MollaHaliloğlu; Sağlığın Geliştirilmesi (Health Promotion): Dünyada ve Türkiye'de Mevcut Durum; İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi dergisi; 2009, Cilt 72,Sayı 1, Sf29-35
- 9.Halk Sağlığı Okulu ve E-Kütüphanesi Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017). (http://halksagligiokulu.org/anasayfa/components/com_booklibrary/ebooks/1_ulusalsagligigelistirmevesagligikegitimi kongresi2006.pdf)
- 10.Medimagazin Gazetesi Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (<http://www.medimagazin.com.tr/hekim/saglik-bak/tr-bakanlikta-yeni-bir-daire-baskanligi-kuruldu-2-13-13437.html>)
- 11.Habertürk Gazetesi Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (<http://www.haberturk.com/saglik/haber/108515-10-yilicinde-388-milyon-kisi-olecek>)
12. Sağlık Bakanlığı Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (<http://www.sggm.saglik.gov.tr/belge/1-15729/kampanya-hakkinda.html>)
13. Türk Geriatri Vakfı Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (http://www.turkgeriatrivakfi.org.tr/uploads/tgv/merkez/tg_v_hakkinda.htm)
- 14.Sağlık Bakanlığı Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (<http://www.sggm.saglik.gov.tr/belge/1-15723/kampanya-hakkinda.html>)
- 15.Sağlık Bakanlığı Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (<http://www.sggm.saglik.gov.tr/belge/1-15731/kampanya-hakkinda.html>)
- 16.Sağlık Bakanlığı Web Sitesi (Erişim Tarihi 17.10.2017) (<http://www.sggm.saglik.gov.tr/belge/1-15728/evde-saglik-hizmetleri-tanitim-kampanyasi.html>)
17. Türkiye Obezite (Şişmanlık) ile Mücadele ve Kontrol Programı, Sağlık Bakanlığı, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yayın No 773, Ankara, Şubat 2010, sf 11 (Erişim Tarihi 17.10.2017)

(http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/halksag/belge/mevzuat/turkiye_obezite_mucadele_kontrol_prg.pdf)

18. Sağlık Bakanlığı 1.Uluslararası Sağlık Geliştirilmesi ve İletişim Sempozyumu Kitabı (Erişim tarihi: 17.10.2017)(<http://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/2495,sempozyum-kitap-trpdf.pdf>)

19. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü web sitesi (Erişim tarihi: 17.10.2017)(<http://www.sggm.gov.tr/TR,3885/2uluslararası-sagligin-gelistirilmesi-ve-iletisimi-sempozyumu-ve-sagligin-gelistirilmesi-materyal-hazirlama-calistayi-organizasyonuna-iliskin-hizmet-alimi.html>)

20. 2 Kasım 2011 çarşamba tarih ve 28103 sayılı Resmi Gazetenin Mükerrer sayılı 663 nolu "Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" (Erişim Tarihi: 17.10.2017)

(<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102m1.htm>)

21. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü Web Sitesi (Erişim tarihi: 17.10.2017)

(<http://www.sggm.saglik.gov.tr/TR,3962/tamamlanan-kampanyalar.html>)

22. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü, Anne ve Bebek TV Web Sitesi (Erişim tarihi : 17.10.2017) (<http://www.annevebebek.gov.tr/>)

23. Sağlık Bakanlığı Web Sitesi (Erişim tarihi: 17.10.2017) (<http://www.saglik.gov.tr/TR,3224/saglik-bakanligi-fiziksel-aktiviteyi-tesvik-icin-300-bin-bisiklet-dagitiyor-21042016.html>)

(24) Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü, Yaşama Yol Ver Web Sitesi (Erişim tarihi : 17.10.2017) (<http://www.yasamayolver.com/>)

25. Sağlık Bakanlığı Web Sitesi (Erişim tarihi: 17.10.2017) (<http://www.sggm.saglik.gov.tr/belge/1-44248/yasama-yol-ver-projesi-lansman-toplantisi.html>)

26. Türkiye Kalp ve Damar Hastalıkları Önleme ve Kontrol Programı, Sağlık Bakanlığı Yayın No 998, Ankara, 2015, sf 3 (Erişim tarihi : 17.10.2017)

(<https://www.tkd.org.tr/TKDDData/Uploads/files/Turkiye-kalp-ve-damar-hastalıkları-onleme-ve-kontrol-programi.pdf>)